BIBLIOTEKARZ PODLASKI
4/2021 (LIII)
<https://doi.org/10.36770/bp.658>
ISSN 1640-7806 (print) ISSN 2544-8900 (online)
www.bibliotekarzpodlaski.pl

Klaudia Jeznach*

Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy im. Jana Długosza w Częstochowie, Polska /
/ Jan Długosz University in Czestochowa, Poland
ORCID: 0000-0002-1610-0415

Pierwotna siła humanistyki. Polsko-ukraiński wielogłos

[Rec. *Humanistyka między narodami. Interdyscyplinarne studia polsko-ukraińskie*,
red. naukowa J. Ławski, L. Suchanek, Temida2 przy współpracy Wydziału Filologicznego
Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok-Kraków 2020, ss. 493.]

The primary power of the humanities. Polish-Ukrainian polyphony

[rev. *The humanities across nations. Interdisciplinary Polish-Ukrainian studies*,
scientific editors: J. Ławski, L. Suchanek, Temida 2 in cooperation with the Faculty
of Philology of the University of Białystok, Białystok-Kraków 2020, 493 pgs.]

Abstract The article is a review of the book *Humanistyka między narodami. Interdyscyplinarne studia polsko-ukraińskie* [*The humanities across nations. Interdisciplinary Polish-Ukrainian studies*] under the scientific editorship of Jarosław Ławski and Lucjan Suchanek, published by Temida 2 publishing house in Białystok in 2020. It is a multi-authored monograph. The researcher notes that the works included in it concern various aspects of the humanities, scientific dialogue and intercultural exchange of experiences, and their common ground is the idea of a higher good, the search for truth and showing the

* Klaudia Jeznach – mgr; doktorantka na Uniwersytecie Humanistyczno-Przyrodniczym im. Jana Długosza w Częstochowie; autorka artykułu *Światło prawdy. Personalistyczna koncepcja sztuki i człowieka. Norwid oczami Karola Wojtyły – Jana Pawła II* (2021).

continuous development of the humanities. A great advantage of the volume lies in the diversity resulting from the undertaken problems and the presence of representatives of not only Polish, but also Ukrainian sciences.

Keywords: Polish-Ukrainian literature, monograph, review, humanities, literary studies.

Humanistyka jako przyszłość

W 2020 roku pod redakcją Jarosława Ławskiego i Lucjana Suchanka ukazał się tom *Humanistyka między narodami. Interdyscyplinarne studia polsko-ukraińskie*. Jest to kwintesencja polsko-ukraińskiego projektu naukowego, którego założeniem programowym było odświeżenie spojrzenia na współczesną humanistykę, wymiana doświadczeń naukowych i relacji kulturowych. Monografia, wraz z poprzedzającą ją konferencją, stały się pewną próbą przywrócenia humanistyce jej wysokiej rangi i ukazania jej jako ważnego ogniwa nauki. Polsko-ukraiński tom to połączenie lokalności i narodowości w jedną całość, w której dominuje idea dialogu i wymiany doświadczeń – to właśnie na ten aspekt zwrócił uwagę Lucjan Suchanek w artykule *Nauka i współpraca naukowa w czasach globalizacji*. Badacz mocno akcentował cele edukacyjne jako istotę misji uniwersytetów, które *nolens volens* obecnie są mocno zachwiane przez próbę sterowalności nauką i wymogi ministerialne. Tom, który łączy wspólnotę ludzi i wartości w imię „umiłowania mądrości” zwraca szczególną uwagę na rolę uniwersytetów, konieczność współpracy zagranicznej i misję „naukowości”. Ukazując relacje od strony naukowej i kulturowej, staje się doświadczeniem pozwalającym spojrzeć innymi oczami na sąsiedztwo naukowe, zderzyć opinie i poszerzyć horyzonty myślowe. Hasłem przewodnim prezentowanych artykułów mogłoby stać się zdanie Jarosława Ławskiego: „Humanistyka i nauki społeczne nie są więc kosztownym wymysłem społeczeństw, lecz warunkiem ich świadomego i długiego istnienia w procesie dziejowym. Istnienia w ogóle” (s. 50).

Monografia podzielona jest na cztery sekcje, w których pierwsza dotyczy szeroko pojętego *ethosu* humanistyki, druga – relacji środkowoeuropejskich, roli języka i obrazu badań nad Słowiańszczyzną, trzecia – stara się zanurzyć w historii, ale także wyłonić z niej zapomniane wątki i postacie. Ostatnia, *stricte* literaturoznawcza część ukazuje szerokie spectrum badań nad polską i ukraińską literaturą. Intelktualna całość zostaje dopełniona okładką, która

w sposób symboliczny: biało-czerwone kolory i zarys dwóch połączonych ze sobą przy pomocy kreski twarzy, odsyła czytelnika do źródeł jedności i przywołuje wspólne dziedzictwo kulturowo-historyczne.

Niezmiernie ciekawym studium w pierwszej części tomu jest artykuł Agnieszki Czajkowskiej, przywołujący nazwiska rodów uczonych, którzy w myśl *koinonii* uniwersyteckiej kształtowali polską naukę, a swoją postawą prezentowali nie tylko ideał naukowca, odpowiedni *ethos* pracy, lecz także świadomą postawę obywatelską, solidarność, bezinteresowność i stałość w poszukiwaniu wyższego dobra. Rody współtworzące naukę i kulturę dbały o rodzinną, wielopokoleniową edukację, czy szacunek do pracy. Doceniały wybitne umysły i rolę mistrza. „Ich rody zapewniały «długie trwanie» idei uniwersytetu, a tym samym utrzymywały go w przestrzeni «uniwersytetu kultury»” (s. 25). Ważnym aspektem funkcjonowania uniwersytetów był jego z natury humanistyczny wymiar, który obecnie jest degradowany i spychany na margines życia naukowego.

O niekorzystnych zmianach w systemie edukacji i nauki, a co za tym idzie i w kontekście *bonum commune familiae humanae* piszą Ławski i Suchanek. Pierwszy badacz w sposób ironiczny ukazuje reformę nauki, która uzależniona od wpływów politycznych, jednocześnie ma bardzo niski status w myśleniu o państwie. Naukowość przeliczana na punkty i rozumiana przez pryzmat finansów państwa niszczy humanistykę, doprowadza do jej „maksymalnego wygaszania, hibernacji, marginalizacji i instrumentalizacji” i czyni z niej naukę najniższą w hierarchii. Co więcej, wdrażanie modelu zachodniego – konkluduje Ławski – jest modelem „powolnej śmierci czy też «eutanzji» życia humanistycznego” (s. 57). Studium Ławskiego zwraca uwagę na pandemię, która obnażyła bezradność świata nauk, dała czas na przemyślenie tego, kim jesteśmy, co robimy i ukazała, „jak niezbywalną częścią istnienia jest drugi człowiek: jako fundament humanistycznej tożsamości każdego z nas” (s. 57). Dopełnieniem tego wywodu może być szkic prof. Suchanka, który w twórczej, nowoczesnej humanistyce widzi potrzebę strukturyzacji horyzontalnej opartej na równych szansach i prowadzeniu dialogu także na płaszczyźnie lokalnej. Istotę wymiany myśli, doświadczeń i fundamentalnych form współpracy naukowej upatruje badacz w konferencjach naukowych, kongresach i sympozjach, które umożliwiają bezpośredni kontakt uczonych i są kluczowym środkiem rozwoju nauki.

Podsumowaniem pierwszej sekcji tomu, będącym jednocześnie puentą rozważań o *ethosie* humanisty, jest artykuł Bogusława Doparta, który w stylu życia społeczności akademickiej dopatruje się wspólnotowości i postrzega ją jako odwagę, bezinteresowność i stałość w dążeniu do prawdy. Badacz wymienia bardzo cenny katalog wartości i norm akademickich według Mertona i rozszerza go o postawę twórczą i kreatywność. W czasach zaburzonej równowagi, globalizacji, postępu technicznego i destabilizacji humanistyki „podstawowego znaczenia i nieoszacowanej wartości nabiera bezpośrednia, osobowa, dialogiczna, twórcza relacja między uczonymi, adeptami nauki i studentami” (s. 71).

Druga część tomu, zatytułowana *Środkowoeuropejskie węzły i mosty*, wskazuje na wyjątkowo ważne zagadnienie, jakim jest poczucie tożsamości narodowej, świadomość bogactwa językowego, ewokacja ducha Słowiańszczyzny, współpraca zagraniczna i polsko-ukraiński dialog z kulturą i literaturą. Pierwszy artykuł z tej sekcji dotyczy w głównej mierze potrzeby dbałości o język, będący „nieodłącznym składnikiem idei państwowo- i narodowo-twórczej, która faktycznie stymuluje akt samoidentyfikacji tak jednostek, jak i konkretnych społeczeństw” (s. 83). Na przykładzie losów Wschodniej i Zachodniej Ukrainy wskazuje na fakt, iż wybór języka komunikacji codziennej odnosi się do poczucia tożsamości i przynależności do określonej grupy, narodu, społeczeństwa czy nawet religii. Język bowiem „jest jednym z filarów konsolidujących wspólnotę narodową” (s. 92).

Ciekawymi esejami w tej części tomu są opowieści Doroty Kulczyckiej i Marii Agnieszki Paszkowicz, które relacjonują swoje naukowe wyjazdy na Ukrainę, współpracę z lokalnymi badaczami, ale także opisują niezwykle bogaty koloryt kulturowo-społeczny naszych sąsiadów. Co niewątpliwie zasługuje na uwagę, to ukazanie pozytywnych efektów i trudności we współpracy naukowej, opisanie bliskich relacji polsko-ukraińskich, a także różnic kulturowych i religijnych. W rozważaniach Paszkowicz centralnym elementem podróży na Wschód stał się obraz cerkwi, malarstwa biblijnego i tradycja ikony, która w myśl za św. Janem Damasceńskim „jest widzialnością niewidzialnego obrazu, ale przedstawionego w sposób cielesny ze względu na słabość naszego rozumienia” (s. 158). Z kolei Kulczycka zwraca uwagę na podróż, która ma wymiar poznawczy i naukowy, rozwija nas nie tylko dydaktycznie, lecz także mentalnie. Jakże ciekawe byłyby eseje ukraińskich naukowców po

raz pierwszy przyjeżdżających do Polski. Kto wie, może powstanie kolejna edycja, a wraz z nią i takie prace?

Założeniem trzeciej sekcji jest *Spojrzenie w historię*, uświadomienie, jak ważna jest dbałość o historię czy, szerzej, dziejowość. Artykuł Magdaleny Saganian *Jedność w różnicy. Spór jako wyraz jedności*, analizujący *O prawdach żywotnych narodu polskiego* Henryka Kamieńskiego oraz *Psalmu przyszłości* Zygmunta Krasińskiego, dowodzi, iż zrozumienie historii pozwala ująć siebie we własnym jestestwie, zaakceptować swój los i nadać mu sens. „Zarówno Kamieński, jak i Krasiński upatrują więc w jedności narodowej i społecznej źródła wiedzy i sposobu osiągnięcia panowania nad dziejami” (s. 238).

Kolejne artykuły z sekcji przybliżają czytelnikowi zapomnianą postać Pawła Rothera – wielkiego polskiego budowniczego, i pierwszych amerykańskich dyplomek – Ruth Bryan Owen i Florence „Daisy” Jaffray Hariman. Na uwagę zasługuje także artykuł Zygmunta Woźniaczka ukazujący załamanie się współpracy polsko-ukraińskiej, trudną dla obu krajów historię, oddanie Kresów czy osłabienie porozumienia wynikające z działalności UPA i nacjonalistów. Ciekawym ogniwem części III są także rozważania Anny Janickiej o religijności, która staje się częścią ideologii państwowo-imperialnej. Badaczka wykazuje, że „w Europie Środkowo-Wschodniej chodzi o przeciwstawienie starej ideologii imperialnej, będącej w fazie odrodzenia i ekspansji, wszelkim ideom innym niż ona” (s. 296).

Ostatnia część monografii, arcyciekawa pod względem literaturoznawstwa, poświęcona jest polskim i ukraińskim pisarzom oraz miejscom z nimi związanym. To właśnie tutaj pojawiają się zagadnienia prowincjonalności, tożsamości narodowej, gościnności czy moralności. Doskonałym przykładem podkreślającym duchową jedność między narodami jest studium Switłany Suchariewej, analizujące literaturę barokową dwóch narodów. Badaczka zwraca uwagę, że mimo różnic religijnych (katolicyzm, prawosławie, protestantyzm) dążono do „podniesienia społecznego poziomu chrześcijańskiej moralności” (s. 333). Pisarze, których wymienia Suchariewa, są uznawani za twórców zarówno polskich, jak i ukraińskich, bowiem wszyscy oni w swoich dziełach posługiwali się językiem polskim. Wartości chrześcijańskie, wyrażane przez nich na rozmaite sposoby (okiem świeckich i duchownych jako odzwierciedlenie sytuacji społeczno-polityczno-socjalnej) przyczyniły się do powstania obrazu rycerza-chrześcijanina, broniącego granic państwa i całej wielkiej ro-

dziny – Europy. Esencją artykułu jest próba odczytania barokowych wartości chrześcijańskich jako współczesnego wezwania do resakralizacji słowa. „Dzieła barokowe ukazują jego głębię, konieczność powrotu do moralności chrześcijańskiej, która na zawsze pozostaje zwornikiem kultury i duchowości narodu polskiego i ukraińskiego” (s. 343).

Zajmującym artykułem w tej części książki jest praca Krzysztofa Korotki-cha dotycząca *Uniwersytetu Kijowskiego w życiu i twórczości polskich romantyków*. Zagadnienie to pozwala zwrócić uwagę na siłę tożsamości narodowej i chęć walki (nie tylko z bronią w ręku) pisarzy XIX wieku. To właśnie Uniwersytet Kijowski jako jednostka przeznaczona do tłumienia polskiego ducha, gaszenia odruchów patriotycznych, stała się jednym z ważniejszych ośrodków dla młodych Polaków-pisarzy, którzy realizując się literacko, kształtowali rozwój patriotyczny i humanistyczny wśród im współczesnych.

Czwarte studium ostatniej części tomu poświęcone jest zagadnieniom słowiańskiej *fantasy*, ale i powrotu do szeroko rozumianej Słowiańszczyzny, w której upatruje się ciągłości narodowej kultury, „potęgi życia” (s. 363). To właśnie w kręgu podań i legend wyłania się duchowa kultura wyróżniająca nas od innych Europejczyków, a także wspólnotowość, która pozwala przetrwać najtrudniejsze momenty w historii. W szkicu Dariusza Piechoty przeprowadzona została paralela między *Starą baśnią* Józefa Ignacego Kraśzewskiego a Drzewiej Władysława Orkana. W obu przypadkach mamy do czynienia z przedchrześcijańską kulturą Słowian, a wykorzystywana przez pisarzy oniryczność sprawia, że opisywana natura staje się uduchowiona i pełni funkcje terapeutyczne.

Kolejny artykuł poświęcony *Wampirowi* Władysława Stanisława Reymonta przedstawia świat gnozy i gnostycyzm, opisuje rodzaje demonów i istot duchowych z różnych kręgów kulturowych i mitologicznych, ale najważniejszym przesłaniem staje się ukazanie kryzysu kultury europejskiej. Powieść Reymonta okazuje się dziełem aktualnym i uniwersalnym, gdyż opisanie zużytej, pustej i bezwartościowej kultury odartej ze znaczenia i głębi, wydaje się być problemem XXI wieku. Wyłaniające się z utworu pytanie o to czy Europa umiera, czy może już umarła, jest pytaniem, które możemy zadać sobie tu i teraz.

Szósty i siódmy tekst z tej części monografii wyłania oblicza dwóch kobiet. Pierwszy – dotyczy dwujęzycznej pisarki Olgi Daukszyty, której niewielka spu-

ścizna literacka nie pozwala na głębokie odczytanie tekstów bez kontekstu biograficznego. Twórczość dyneburskiej poetki zniszczyła w 1997 roku powódź, zalewająca mieszkanie, w którym znajdowały się rękopisy Daukszty, a to, co pozostało po poetce, to jedynie prywatne dokumenty Heleny Filipionek. Drugi tekst związany jest z żoną Jarosława Iwaszkiewicza, która była zarówno „intelektualną i duchową patronką” jego tekstów (s. 441), jak też metaforyczną „matką i kochanką”. Stosunkowo mało znana postać Anny odegrała ogromną rolę w kształtowaniu biografii autora „Pejzaży sentymentalnych”.

Zamykający tom artykuł Kacpra Ussa traktuje o twórczości Sergiusza Piaseckiego i jego *Zapiskach oficera Armii Czerwonej*. Uss analizuje dzieło pisarza w kontekście wypracowanej przez Bachtina nowomowy i życia wolnego słowa-czynu.

Prace zawarte w monografii dotyczą różnorodnych aspektów humanistyki, dialogu naukowego i międzykulturowej wymiany doświadczeń, a ich wspólnym mianownikiem jest idea wyższego dobra, poszukiwanie prawdy i ukazanie nieustannego rozwoju humanistyki. Ogromną zaletą tomu jest różnorodność wynikająca z podejmowanych problemów i obecność przedstawicieli nauki nie tylko polskiej, lecz także ukraińskiej. Nawijając do realiów współczesnej nauki polskiej, sięgając do korzeni i historii obu krajów, autorzy zamieszczonych tu artykułów przyjmują rozmaite perspektywy badawcze, z których na plan pierwszy wysuwa się konieczność nieustannego współuczestnictwa w kształtowaniu wspólnego obrazu Europy Środkowo-Wschodniej. Książka ta dowodzi, że humanistyka nie tylko jest między narodami, lecz przede wszystkim usytuowana jest ponad wszelką dziedzinę ludzkiego życia. Myśl jest tą, która żyje życiem wiecznym.

Bibliografia

Humanistyka między narodami. Interdyscyplinarne studia polsko-ukraińskie, red. naukowa J. Ławski, L. Suchanek, Białystok-Kraków 2020.